

ŠKOLSTVO VO VOJVODINE V OBDOBÍ ROKOV 1918 – 1929 (S DÔRAZOM NA PRÁVA MINORÍT)

Jan HRČAN

Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici
Filozofická fakulta
Katedra histórie
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
Slovenská republika
jan.hrcan@umb.sk
ORCID ID: 0000-0001-9338-467X
WOS Researcher ID: HCH-1739-2022

HRČAN, Jan. *Education in Vojvodina between the Years 1918 – 1929 (with Emphasis on Minority Rights)*. In *Studia Historica Nitriensia*, 2022, vol. 26, no. 2, pp. 435-457, ISSN 1338-7219, DOI: 10.17846/SHN.2022.26.2.435-457.

One of the most vital questions that needed to be answered concerning national minorities in Yugoslavia after the First World War, or rather after the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, was the question regarding the usage of their native language. In this study I will dedicate myself to discussing the government's academic, school or rather educational politics towards minorities in the period between the two world wars. I will be focused on discussing the specific administrative and legal regulations regarding the representative minorities in Vojvodina and the whole of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes respectively. Opportunities regarding education in Vojvodina were diverse and there was no real consistency when it comes educational politics. The state finally revoked the 37 different provincial laws and regulations and put in place unanimous school regulations for the entire state in 1929 with the goal of unifying all social, political and public aspects of the Yugoslavian national basis. This study will exemplify how the state acted towards minority groups after establishing a new state and will illustrate the most important laws and law proposals regarding the use of their native language.

Kľúčové slová: vzdelávanie; Kráľovstvo Srbov; Chorváti a Slovinci; legislatíva; menšiny; škola; zákony a nariadenia;

Keywords: Education; Kingdom of Serbs; Croats and Slovenes; Legislative; Minorities; School; Laws and Regulations;

Úvod

V modernej dobe sa vzdelanie stalo nenahraditeľným nástrojom ako pre sociálnu modernizáciu, tak aj pre vytvorenie pocitu spolupatričnosti ku komunite – či už národnej alebo štátnej. Pre národnostné menšiny to bolo obzvlášť často rozhodujúce pri zachovaní ich národnostného bytia. Právo na používanie jazyka je jedným z elementárnych práv, na základe ktorého si minority v určitom štáte môžu zachovať svoju kultúrnu identitu a realizovať vlastné politické práva. Preto jednou z najdôležitejších otázok postavenia národnostných menšín v Juhoslávii po prvej svetovej vojne bolo právo, ktoré sa týkalo používania ich materinského jazyka. Národno-kultúrny vývoj a prežitie určitej komunity v značnej miere závisí od práv na vlastný materinský jazyk, čo implikovalo aj prežitie značného počtu minorít vo Vojvodine, respektíve v Kráľovstve Srbov, Chorvátov a Slovincov (ďalej zaužívaná skratka Kráľovstvo SChS).

Teritórium Vojvodiny, ako priestor nášho výskumu, je zvlášť zaujímavé, pretože na veľmi malom priestore žilo a ďalej žije rôznorodé multikultúrne obyvateľstvo, ktoré prešlo vlastným historickým vývojom a je jedinečné v celej Európe. Medzi dvomi svetovými vojnami bolo takmer nemožné nájsť oblasť nielen v Kráľovstve Juhoslávie, ale v celej Európe, kde by náboženské a národnostné zloženie obyvateľstva bolo rôznorodejšie než vo Vojvodine (Nemci, Maďari, Srbi, Chorváti, Rumuni, Slováci, Rusíni, Slovinci, Rusi, Česi, Bulhari, Ukrajinci a iní). Najviac bolo členov rímskokatolíckej cirkvi, potom pravoslávnej, evanjelickej, gréckokatolíckej a v menšom počte i členov židovskej a moslimskej konfesie. Minority, ktoré dnes nájdeme vo Vojvodine, začali migrovať a kolonizovať hlavne polopusté či nezaľudnené oblasti južného Uhorska v procese etnickej migrácie európskeho obyvateľstva ešte na začiatku 18. storočia z dôvodu sociálno-ekonomických podmienok danej doby, čo bolo umožnené vyhnáním Osmanov z Uhorska. Následne sa v Habsburskej monarchii začal postupne regulovať hospodársky, spoločenský a kultúrny život, školstvo sa stalo stredobodom kultúrnej politiky a začal dlhodobý proces budovania systému školstva riadeného štátom. Po roku 1918, už v novom štáte – Kráľovstve SChS – do Vojvodiny patrili oblasti Bácska, Baraňa, Banát a v každodennom živote sa aj Srijem považoval za jej súčasť, nie však administratívne. V juhoslovanskom štáte je Vojvodina často charakterizovaná ako oblasť, kde je kultúrne a vzdelávacie povedomie na omnoho vyššej úrovni na rozdiel od iných oblastí. Na teritóriu Vojvodiny, najmä naprieč heterogénnou nacionálnou štruktúrou obyvateľstva, bohatým osvetovým dedičstvom a rozvitým a zaužívaným uhorským školským systémom, bol rozvoj školstva po roku 1918 veľmi zložitý.

V tejto štúdii sa budem venovať problematike osvetovej, vzdelávacej alebo školskej politiky štátnych úradov voči minoritám medzi dvoma svetovými vojnami, administratívnymi a zákonnými predpismi, týkajúcimi sa predstaviteľov minorít vo Vojvodine, ale zároveň aj v celom Kráľovstve SChS.

Osvetové pomery vo Vojvodine boli rôznorodé. V minulosti tu platili rozličné školské zákony, negramotnosť, ako aj kultúrna zaostalosť obyvateľstva bola značná. Keď boli oblasti niekdajšieho južného Uhorska a Srbského kráľovstva po prvej svetovej vojne zjednotené, zistilo sa, že školský život bol veľmi aktívny

tak pred rokom 1914, ako aj počas vojny. V tomto priestore platili tri školské zákony a školstvo sa rozvíjalo v troch smeroch. Prekonať celkovú rôznorodosť, ale aj zaostalosť, mali za úlohu rôzne príkazy, zákony, pravidlá, nariadenia, smernice a iné právne akty postupne prijímané v období od roku 1919 do roku 1929. Dôkazom všeobecnej nedôslednosti osvetovej politiky je, že takmer každoročne bol vypracovaný aspoň jeden návrh zákona o základných školách. Pred poslancov parlamentu boli do roku 1925 predložené až tri návrhy zákona o základných školách, z ktorých však ani jeden nebol schválený, ale verejne a vážne sa o nich diskutovalo. Konečne „šiestojanuárová diktatúra“ v roku 1929, s cieľom unifikovať spoločenský, politický a verejný život na juhoslovanských národných základoch, zrušila 37 rôznych pokrajinských zákonov a nariadení a vyhlásila jednotné školské zákony pre celý štát.¹ Realita bola taká, že voči každej minorite sa štátne orgány nesprávali rovnako. Niektoré minority mali lepšie postavenie, iné boli v opačnej pozícii. Príspevok je venovaný vzťahu štátu a školstva, resp. hlavne politickej angažovanosti voči minoritám, vplyvu štátnej politiky na osvetu ako aj otázke používania národného jazyka minorít. V texte sa zaoberám skúmaním školských reforiem, vplyvom politických udalostí na podobu škôl a vzdelávacieho obsahu. Cieľom je preskúmať konkrétne administratívne a právne predpisy týkajúce sa minorít vo Vojvodine a v porovnaní s majoritným obyvateľstvom v Kráľovstve SChS.

Osvetová politika voči minoritám po Vidovdanskú ústavu (1921)

Na území Báčky a Banátu bol maďarský školský systém až do roku 1918 preexponovaný. Vzdelávacie možnosti iných národností boli obmedzené. Podľa oficiálnych maďarských údajov bolo v rokoch 1913/14 645 maďarských základných škôl s 1832 učiteľmi, 179 srbských škôl s 592 učiteľmi a 79 škôl iných národností s 802 učiteľmi. Ak sa tieto údaje porovnajú s počtom obyvateľov, uvidíme, že Maďari, ktorí tvorili 1/4 populácie, mali k dispozícii viac ako 2/3 základných škôl a takmer polovicu učiteľov.²

Úrady Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov si boli dobre vedomé ničivých následkov takéhoto školského systému pre mladý štát, preto prakticky od samého začiatku, už niekoľko dní po vyhlásení nového štátu, začali s likvidáciou maďarského školského systému, hoci pripojenie Vojvodiny k Srbsku ešte nebolo medzinárodne potvrdené, možno práve preto, aby získali nemaďarské národnosti na svoju stranu, resp. pre nový štát.³

Po oslobodení Vojvodiny v roku 1918 a pripojení k novému štátu si srbské štátne úrady vymedzili ako hlavnú národnú a štátnu otázku radikálnu zmenu už zakoreneného maďarského školského systému a zavádzanie srbochorvátskeho vyučovacieho jazyka. Veľké národné zhromaždenie Srbov, Chorvátov a ostatných Slovanov z Banátu, Báčky a Barane, 25. novembra 1918, vyhlásilo

¹ GLIGORIJEVIĆ, Branislav. O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini 1919 - 1929. In Zbornik za istoriju Matice srpske, 5/1972. Novi Sad, 1972, s. 76.

² Memorandum sur l'enseignement primaire de la minorité hongroise et la nouvelle loi du 5 décembre 1929 sur l'enseignement primaire en Yougoslavie. Budapest, 1930, s. 5-6.

³ JANJETOVIĆ, Zoran. Nemci u Vojvodini. Beograd, 2009, s. 180.

rovnosť a rovnoprávnosť všetkých národností a zaručilo právo na používanie materinského jazyka. Prvé reformy mala vykonať Národná správa, výkonný orgán Veľkej národnej rady Srbov, Bunevcov a ostatných Slovanov z Barane, Báčky a Banátu. Národná správa ešte v novembri roku 1918 otvorila Oddelenie pre školské otázky – akoby pokrajinské Ministerstvo osvety,⁴ ktoré malo za úlohu riešiť osvetové a konfesijné otázky. Prvou a základnou otázkou osvetovej politiky v oblastiach bývalého Rakúsko-Uhorska bolo potlačiť maďarský národný vplyv v školách. Už 9. decembra 1918 Národná správa pre Banát, Báčku a Baraňu rozhodla, že by sa vyučovanie malo konať v materinskom jazyku väčšiny žiakov.⁵ Ohľadom vyučovacieho jazyka a učebného plánu náčelník Oddelenia, Dr. Milan Petrović, v tomto rozhodnutí nariadil nasledovne: „Rozhodnutím Národnej správy v Novom Sade z 9. XII. 1918 určené je, že vyučovacím jazykom má byť materinský jazyk detí, ktoré navštevujú školu. Výučba maďarského jazyka v školách, v ktorých maďarské deti netvorí väčšinu, sa neuskutoční. Tu zdôrazňujem, že deti v zmiešaných školách je potrebné rozdeliť do tried na základe materinského jazyka a učiteľia im budú tí učiteľia, členovia učiteľského kolektívu, ktorí ten jazyk poznajú. Ak sa toto, z dôvodu nedostatku detí hociktorej národnosti, alebo z dôvodu nedostatku učiteľov nemôže vykonať, menšinám sa poskytuje učenie v materinskej reči tým spôsobom, že sa materinský jazyk v takých zmiešaných triedach, bude používať ako pomocný predmet.“⁶

Tak, podľa rozhodnutia, bola maďarčina fakticky zrušená ako vyučovacím jazykom v tých školách, kde nebola väčšina maďarských detí.⁷ Toto na prvý pohľad logické rozhodnutie sa však ťažko realizovalo, pretože maďarský školský systém jednoducho neprinesol dostatok učiteľov na to, aby sa mohlo učiť v jazykoch národností, a to ani v jazykoch národností, ku ktorým sami patrili.⁸ Niektorí zo študentov tiež vôbec neovládali svoj materinský jazyk, alebo ho nevedeli natoľko, aby v ňom mohli byť vzdelávaní.⁹ Preto Ministerstvo školstva muselo schváliť rozhodnutie, že si učiteľia v práci môžu pomáhať maďarčinou.¹⁰ Cirkevno-školská rada srbských cirkevných škôl priniesla podobné rozhodnutie 1. januára 1919, a to v tých oblastiach, ktoré obsadilo srbské vojsko: „... maďarský jazyk sa vynecháva z radu vyučovacích predmetov vo všetkých šiestich triedach základných škôl“.¹¹ Plnenie týchto nariadení v praxi nešlo tak ľahko, lebo maďarský školský systém mal už hlboko zakorenenú tradíciu a uvedený systém nemohli zmeniť jednoduché administratívne rozhodnutia. Jeden z veľkých problémov bol aj nedostatok srbských učiteľov, ako aj ďalších pedagógov z radov minorít. Na druhej

⁴ JUDIN, Ljubomirka. O radu Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju 1918 – 1919. In Zbornik za Društvene nauke Matice srpske, br. 51/1968. Novi Sad, 1968, s. 11-12.

⁵ Arhiv Vojvodine (ďalej AV), Ministerstvo prosvete, Odsek za Banat, Bačku i Baranju (ďalej 81), 305/1919; 53/1919; 575/1919; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 57.

⁶ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 59.

⁷ AV, 81, Naredba br. 945. od 11. III. 1919; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 57.

⁸ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Biljana. Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929 – 1941). Novi Sad, 2007, s. 190.

⁹ AV, 81, 561/1919; 988/1919; 8395/1919; 145/1919; MESAROŠ, Šandor. Položaj Mađara u Vojvodini: 1918 – 1929. Novi Sad, 1981, s. 193.

¹⁰ AV, 81, 145/1919.

¹¹ AV, fond (ďalej f.) Narodne uprave za Banat, Bačku i Baranju, Odsek za prosvetu, 306, Raspis episkopa budimskog, Budimpešta 10/23. I. 1919; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 57.

strane, pri uplatňovaní rozhodnutia o zavádzaní materinského vyučovacieho jazyka namiesto maďarčiny došlo k odporu v radoch maďarských učiteľov,¹² ktorí sa len ťažko lúčili so systémom, fungujúcim už desaťročia. Je zrejmé, že v takýchto podmienkach existoval odpor učiteľov, ako aj študentov a ich rodičov. Niektorí maďarskí učitelia bránili otvoreniu nemaďarských škôl¹³ a výučbe srbského jazyka¹⁴ a z druhej strany niektorí ich nemaďarskí kolegovia boli pod ich priamym vplyvom alebo dozorom.¹⁵

Keď bola Národná správa zrušená, Osvetové oddelenie pokračovalo v práci, ale už ako osobitné oddelenie.¹⁶ Bolo to Oddelenie Ministerstva osvety Kráľovstva SChS pre Banát, Báčku a Baraňu (BBB) so sídlom v Novom Sade, sformované v marci 1919, ktoré malo za cieľ dôkladnejšie a energickejšie pôsobiť v oblasti školstva vo Vojvodine, zrušiť školské a osvetové záležitosti v oblastiach, nad ktorými malo jurisdikciu, a zároveň ich zjednotiť s tými, ktoré platili v celom štáte. Na čele tohto Oddelenia stál náčelník, ktorý upravoval vzdelávaciu politiku v oblastiach, ktoré spravoval podľa nariadení ministra školstva.¹⁷ Vyššie uvedené Oddelenie pri Ministerstve školstva 11. marca vydalo Nariadenie o dočasnom zriadení všetkých materských škôl, základných, hospodárskych a učňovských škôl, ktorým sa na prvom mieste vyžadovalo od školských dozorcov, riaditeľov a učiteľov uvedených škôl, keďže to bolo v ich moci, umožniť pokračovanie výučby, ktorá bola prerušená na jeseň 1918. Mnohé školy vo Vojvodine v roku 1919 vôbec nepracovali¹⁸ kvôli tomu, že v určitých školách bolo ešte vždy ubytované srbské vojsko.¹⁹ Likvidácia a substitúcia celkového maďarského systému srbským nemohli byť rázne vykonané nielen z technických dôvodov, ale hlavne z politických: nepodpísaná mierová zmluva a neriešená teritoriálna integrita nového štátu.

Oddelenie Ministerstva osvety v polovici roka 1919 pripravilo päťročný plán s názvom „*Základné zásady pre likvidáciu stredných, odborných a občianskych škôl v Banáte, Báčke a Barani*“ a zaslalo ich ako návrh na Ministerstvo osvety v Belehrade.²⁰ Jeho cieľom bolo drasticky znížiť preexponované maďarské školstvo a pre ostatné menšiny tiež určoval veľmi reštriktívne podmienky, takže už v sebe niesol zárodok všetkých nedorozumení v otázke menšinového školstva, ktoré až do druhej svetovej vojny neboli dostatočne riešené. Plán počítal s povinným učením tzv. „národných predmetov“, t. j. srbského jazyka, histórie

¹² JUDIN, O radu narodne uprave, s. 18-19.

¹³ AV, 81, 1103/1919; 9206/1919; 9589/1919; 145/1919.

¹⁴ AV, 81, 1718/1920.

¹⁵ AV, 81, 1583/1919.

¹⁶ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Prosvetna politika, s. 186; JUDIN, O radu narodne uprave, s. 27.

¹⁷ Arhiv Jugoslavije (ďalej AJ), f. Ministerstva prosvete, Poverljiva građa, 66-51-105, Uredba o privremenom uređenju Delegacije (Odeljenja) Ministerstva prosvete za Banat, Bačku i Baranju; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 58.

¹⁸ RADAŠIN, Vladimir. *Školska uprava u Banatu, Bačkoj i Baranji od 1918. do 1929. godine*: doktorska disertacija. Novi Sad, 1986, s. 62.

¹⁹ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 60.

²⁰ AJ, Ministerstvo prosvete Kraljevine Jugoslavije (66) (pov.), 51/105; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 60-61; MESAROŠ, Položaj Mađara, s. 188-189; DIMIĆ, Ljubodrag. *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918 - 1941, III., Politika i stvaralaštvo*. Beograd, 1997, s. 11, 65, 69.

a geografie,²¹ ktoré zostali neoddeliteľnou súčasťou učebných osnov až do konca medzivojnového obdobia. Okrem základných škôl, stanovených v Dohovore o ochrane menšín,²² bola pre príslušníkov menšín poskytnutá jedna alebo dve občianske školy. Menšinové školy pre učiteľov neexistovali, ani sa neplánovalo s ich otvorením. Existovali iba paralelné menšinové triedy v srbských prípravných školách (srb. *preparandija*). Plán takisto jasne stanovil, aby žiaci základných škôl chodili do škôl s vyučovacím jazykom materinským (nie maďarským), alebo, ak by to nebolo možné, do škôl s vyučovacím jazykom srbským. Zatiaľ čo sa prvá zásada v praxi často nerešpektovala, druhá jasne ukazovala na asimilačnú tendenciu tvorcov päťročného plánu. Tieto opatrenia mali za úlohu každoročne znižovať počet žiakov v maďarských školách s cieľom uľahčiť likvidáciu takých škôl²³ a s cieľom potlačiť maďarizáciu.

Plán tiež stanovil, že výsledky maďarizácie v prvej generácii nebudú medzi Maďarmi uznávané. Štátne úrady vlastný vplyv a prevahu v rozhodovaní najčastejšie prejavovali v ich práve, aby v určitých prípadoch rozhodovali o etnickej príslušnosti detí minorít, ktoré sa zapisovali do škôl. Odôvodňovali to potrebou zbaviť sa dôsledkov maďarizácie a najmä potláčaním maďarizácie v školách. Po oslobodení nedovoľovali maďarským a nemeckým deťom, ktoré mali slovanské priezviská, aby sa zapísali do škôl s maďarským alebo nemeckým vyučovacím jazykom. Mohli sa zapísať iba do škôl so srbochorváckym vyučovacím jazykom, aj keď ho nepoznali. Bol to začiatok tzv. „analýzy mena“²⁴ (presnejšie priezviska), ktorá mala za cieľ znížiť počet detí zapísaných do maďarských a iných menšinových tried. Dosiahlo sa to tým, že deti so slovanskými priezviskami, bez ohľadu na ich materinský jazyk a bez ohľadu na želanie svojich rodičov, boli zapísané do tried s vyučovacím jazykom srbským.²⁵ Tu by sme mohli zdôrazniť, že politické a nie školské úrady vykonávali tzv. analýzu mena, nedbajúc pritom na to, s akou národnostnou identitou sa príslušníci minority sami definovali. Vykonávali to iba na základe priezviska. Tak sa národnosť dieťaťa so slovanským priezviskom pridelovala na základe národnosti jeho deda, a nie podľa jeho národnosti alebo národnosti jeho otca.²⁶ Týmto spôsobom sa dali dosiahnuť dva ciele, v horšom prípade pre štát by aspoň časť menšinových detí musela navštevovať vyučovanie v „štátnom jazyku“ a v priaznivejšom prípade pre štát by sa pre niektoré menšinové triedy nezhrmaždilo dostatok študentov, ktoré by následne boli zrušené a študenti by museli chodiť do tried so štátnym vyučovacím jazykom.²⁷

²¹ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, *Prosvetna politika*, s. 189.

²² V článku 9 sa Južoslávia zaviazala poskytovať „primerané úľavy“ v mestách a okresoch, kde „žijú v značnej miere“ príslušníci menšín, aby sa takým spôsobom menšinovým deťom poskytlo vyučovanie na základnej škole v ich materinskom jazyku, z podmienkou učenia sa „úradného jazyka“.

²³ GLIGORIJEVIĆ, *O nastavi*, s. 61.

²⁴ GLIGORIJEVIĆ, *O nastavi*, s. 70.

²⁵ JANJETOVIĆ, *Nemci u Vojvodini*, s. 183.

²⁶ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, *Prosvetna politika*, s. 189; GLIGORIJEVIĆ, *O nastavi*, s. 70 (Súkromný archív Fedora Nikića).

²⁷ AV, 14, 27/71; AV, 81, 553/920; 496/920; DIMIĆ, *Lj. Kulturna politika*, III, s. 66; ŠANDOR, *Položaj Mađara*, s. 193.

Podstatným cieľom bolo radikálne zrušiť všetky následky maďarizácie v dvoch generáciách.

Táto prax sa uskutočňovala počas celého medzivojnového obdobia, aj keď s nerovnakou intenzitou. Pravdupovediac, a bolo by dobre poznamenať, Južoslávia nebola jedinou krajinou, ktorá uskutočnila analýzu priezvisk: bolo to viac-menej rovnakým spôsobom vykonávané v Rumunsku či Československu.²⁸ Počas krátkodobej vlády Ljuba Davidovića v roku 1924 sa toľko neimplementovala „analýza mien“, a bol to jeden z mála viditeľných znakov politiky ústupkov voči národnostným menšinám. V druhej polovici roka 1925 „analýzu mien“ zrušila vláda Velja Vukićevića. To však neplatilo pre Slovinsko, kde boli slovinskí nacionalisti rovnako nekompromisní. Minister Kosta Kumanudi ju opäť nakrátko zrušil v novembri 1927. Už tieto skutočnosti svedčia o tom, že táto prax naďalej žila nezávisle od politicky podmienených rozhodnutí vyšších úradov.²⁹ Samotné vyššie úrady však často stáli za „analýzou mien“, nariadenou vnútornými dekrétmi, ako boli napríklad dekréty z 21. augusta 1921, 18. júna 1925 a 3. septembra 1925.³⁰ Tak vyššie uvedené rozhodnutie ministra Kumanudiho bolo zrušené jeho nástupcom Milanom Grolom.³¹ Minister školstva Božidar Maksimović 3. augusta 1929 vydal príkaz, aby sa študenti z Vojvodiny zapisovali do tried na základe materinského jazyka a národnosti.³² Bez toho, aby sme sa zaoberali tým, či bol tento príkaz úprimný, teda vydaný s úmyslom ho aj vykonať, uvádzame iba to, že 23. novembra 1936 musel minister školstva opäť zakázať „analýzu mien“. Zástupcovia maďarskej menšiny sa už o tri mesiace neskôr opäť sťažovali na starú prax.³³ Je zrejmé, že sa raz zavedená „analýza mien“ aplikovala s rôznou intenzitou, rôznymi spôsobmi na rôzne menšiny nejednotne, prakticky až do konca medzivojnového obdobia.

Realizáciu spomínaného plánu eliminácie maďarského školského systému umožnilo okrem iného aj znárodnenie škôl vo Vojvodine. Likvidácia sa začala v školskom roku 1920/21 veľmi jednoduchým spôsobom – rozšírením srbských školských zákonov na Vojvodinu. Znamenalo to, že všetky školy na území Vojvodiny sa stali štátnymi, srbskými.³⁴ Znárodnenie bolo vyhlásené 6. júna 1920, iba dva dni po podpísaní mierovej zmluvy s Maďarskom v Trianone, aj keď rozhodnutie bolo schválené už v máji.³⁵ Onedlho bolo rozhodnutie ministra osvedy doplnené rozhodnutím Ministerskej rady, ktorým sa rozšírili na Vojvodinu všetky školské zákony bývalého Srbského kráľovstva. Toto rozhodnutie (plán) bolo prijaté 13. júla 1920 vo forme schváleného návrhu ministra osvedy pod

²⁸ JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 184.

²⁹ MESAROŠ, Položaj Madjara, s. 167, 182, 204; PRŽIĆ, Ilija. Zaštita manjina. Beograd, 1933, s. 237.

³⁰ Jugoslawien, NationundStaat, I, 3, 1927, s. 117.

³¹ Grol bol synom Nemca, zemunského mäsiara a Srbky. Jeden (komunistický) oponent o ňom povedal, že je nemeckého pôvodu, francúzskej kultúry a veľký Srb politickou orientáciou. (ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Prosvetna politika, s. 197.)

³² AJ, F. 398, f. 1.

³³ MESAROŠ, Šandor. Mađari u Vojvodini: 1918 – 1929. Novi Sad, 1989, s. 136, 147.

³⁴ Zakon o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, §10.

³⁵ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Prosvetna politika, s. 187-188; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 61.

číslo 10.130³⁶, resp. prišlo k rozšíreniu srbského Zákona o základných školách z roku 1904 a Zákona o stredných školách z roku 1912 na územie BBB a ktoré sa uskutočnilo 20. augusta 1920.³⁷ Minister osvety Svetozar Pribičević³⁸ prijal nasledovné rozhodnutie: „Aby sa dosiahla jednotnosť v postupoch školských úradov a uplatnili sa právne ustanovenia, aby sa uskutočnilo vyrovnanie výučby vo všetkých štátnych a súkromných národných školách v Banáte, Báčke a Barani a aby sa získal potrebný súhlas o vykonávaní a ustanovení zákona, ktorým sa mení a dopĺňa Zákon o štátnych školách z 23. júla roku 1919, ktorý platí ohľadom platov na celé Kráľovstvo, podľa oprávnenia Národného zhromaždenia (článok 38.) a podľa návrhu Osvetového oddelenia pre Banát, Báčku a Baraňu (č. 12.471), rozhodujem: aby sa Zákon o národných školách v Srbsku z 19. apríla 1904 v súvislosti s jeho zmenou a doplnkami z 23. júla 1919, rozšíril na všetky oblastné základné školy v Banáte, Báčke a Barani“.³⁹ Týmto spôsobom sa štát postaral o výplatu učiteľov, čím sa učitelia stali závislými od vlády. Štát prenechal obciam starostlivosť o údržbu školských budov a starostlivosť o hmotné potreby škôl. Štát však platil určité poplatky obciam a náboženským komunitám za používanie školských budov.⁴⁰ Minister Milan Grol však 16. marca 1928 nariadil, aby boli školské budovy registrované ako štátny majetok, čo *de facto* predstavovalo ich konfiškáciu.⁴¹ Podľa plánu by sa pre príslušníkov minorít mali otvárať iba paralelné triedy. Takto bol fakticky vytvorený nový školský systém vo Vojvodine. Znamenalo to zoštátnenie základného vzdelávania, čiže zrušenie verejných práv pre všetky cirkevné školy, mnohé obecné a tie, ktoré ešte neboli v štátnych rukách. Osvetové oddelenie v Novom Sade vypracovalo plán práce pre stredné a odborné školy. Podľa neho a v súlade so Zákonom o stredných školách mal byť vyučovací jazyk na všetkých stredných školách srbochorvátsky (13. čl. zákona).⁴² Z toho vyplýva, že vo všetkých štátnych stredných školách a v dovtedajších meštiankach, ktoré neboli srbské, sa mal postupne zaviesť srbský jazyk ako vyučovací a také školy sa mali zjednotiť s existujúcimi štátnymi srbskými školami, respektíve zatvoriť. Mohli zostať jedine paralelné triedy s materinským vyučovacím jazykom, a to výlučne iba v niektorých srbských ško-

³⁶ Srednjoškolski zbornik 3/priredio Milan K. Petković, Beograd, 1923, s. 54, Naredba br. 10.130; RADAŠIN, Školska uprava u Banatu, Bačkoj i Baranji od 1918. do 1929. godine, s. 71-72; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 62.

³⁷ ISIĆ, Momčilo. Osnovno školstvo u Srbiji 1918 – 1941, I. Beograd, 2005, s. 42; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 61.

³⁸ Svetozar Pribičević (Kostajnica, 26. október 1875 – Praha, 15. september 1936) bol srbský politik a publicista, ktorý sa v Kráľovstve SCHS stal neochvejným odporcom prívržencov silnej ústrednej vlády. Bol jedným z vodcov chorvátsko-srbskej koalície v Rakúsko-Uhorsku. V Kráľovstve SCHS zastával vysoké vládne funkcie – minister vnútra a minister školstva. Potom bol aj v opozícii spolu so Stjepanom Radičom – Sedliackou-demokratickou koalíciou. Po zavedení diktatúry bol internovaný a potom za pomoci vlády Československa odišiel do Prahy. Spolupracoval aj s Komunistickou stranou Juhoslávie. V emigrácii 19. decembra 1932 vydal knihu „Diktatúra kráľa Alexandra“.

³⁹ AV, 81, OH бр. 17.967 од 6. VI 1920; RADAŠIN, Školska uprava u Banatu, Bačkoj i Baranji od 1918. do 1929. godine, s. 68-69; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 61.

⁴⁰ VEREŠ, Adam. Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augšburského vyznania v Kráľ. Juhoslovanskom v slove a obrazoch. Petrovec, 1930, s. 89.

⁴¹ JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 186.

⁴² GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 62.

lách.⁴³ Rozšírením srbských školských zákonov na Vojvodinu prestalo fungovať Oddelenie Ministerstva osvety pre Banát, Báčku a Baraňu. Oddelenie bolo formálne zrušené rozhodnutím Ministerstva osvety 6. septembra 1920⁴⁴ a budúce nariadenia prichádzali priamo z Ministerstva osvety v Belehrade a realizovali sa prostredníctvom vojvodinských osvetových inšpektorov. Znárodnenie nebolo zamerané konkrétne proti menšinám, ale čoskoro bolo zavedené v celej krajine: vláda chcela jednoducho dostať celé školstvo pod svoju kontrolu a prostredníctvom neho ovplyvniť zblíženie slovanských „kmeňov“, ktoré boli počas histórie kultúrne a nábožensky rozdelené.⁴⁵

Ministerské nariadenie č. 31.230 z 27. augusta 1920 ohľadom menšinových škôl vyhlásilo všetky vtedajšie základné školy za štátne. V mestách, kde boli deti rôznych národností, mali byť organizované triedy na základných školách pre každú národnosť pod podmienkou, že v každej jednej triede muselo byť minimálne 60 žiakov (v dvoch spojených triedach najmenej 55 žiakov a v troch alebo štyroch spojených triedach 45 žiakov).⁴⁶ V školách, v ktorých vyučujúci jazyk nebol srbochorvátsky, museli sa ako záväzné vyučovať nasledujúce predmety: srbochorvátsky jazyk, história a geografia Kráľovstva SChS. Namiesto stredných, odborných a občianskych škôl, v ktorých vyučovacím jazykom nebol štátny jazyk, mali byť otvorené paralelné triedy na štátnych stredných a obchodných školách.⁴⁷ Paralelné triedy sa mali otvárať aj v tých mestách, v ktorých už boli srbské stredné a obchodné školy, ale s určitými podmienkami. V súvislosti s učebnicami, ktoré neboli v štátnom jazyku, toto nariadenie predpisovalo, že sa musia vypracovať na základe rovnakého učebného plánu a programu, musia byť obsahovo rovnaké ako učebnice na štátnych školách a môžu sa používať iba po schválení Ministerstvom osvety.⁴⁸ Všetky tieto predpisy boli doplnené už 1. októbra 1920 príkazom, ktorý sa týkal hlavne štátnych škôl: „... *prestávajú s prácou všetky nesrbské občianske školy v tých mestách, kde existujú školy so srbochorváckym vyučovacím jazykom a v ktorých budú formované paralelné triedy s výučbou v nemčine, respektíve v maďarskom jazyku, pod podmienkou, že počet prihlásených detí v jednej triede, bude najmenej 30.*“⁴⁹

Ohľadom učebného plánu a programu Ministerstvo osvety prijalo dňa 20. septembra 1920, aby aj menšinové triedy srbských škôl fungovali podľa srbských

⁴³ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 62.

⁴⁴ Naredba br. 11542. In Srednjoškolski zbornik 2, Beograd, 1920; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, 63; RADAŠIN, Školska uprava u Banatu, Bačkoj i Baranji od 1918. do 1929. godine, s. 238.

⁴⁵ JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 186.

⁴⁶ Zakon o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca, §5; NIKIĆ, Fedor. Manjinske i privatne škole i naša prosvetna politika. In Letopis Matice srpske, knj. 319, sv. 3/1929, Novi Sad, 1929, s. 21.

⁴⁷ Tieto triedy mali byť otvorené v nasledovných mestách: v maďarskom jazyku v Subotici, Sente, Zreňanine, Sombore, nemecké triedy v Novom Vrbase, Vršaci, Novom Sade, Novom Bečeji, Pančeve a Belej Crkve, ako aj na slovenskom gymnáziu v Báčskom Petrovci. NIKIĆ, Manjinske i privatne škole, s. 19.

⁴⁸ Zbornik zakona, naredaba i važnijih raspisa Odeljenja za osnovnu nastavu Ministarstva prosvete Kraljevine SChS u 1918/19 i 1919/20. školskoj godini, Knj. 1. Beograd, 1921, s. 263-266. (Ďalej iba: Zbornik zakona).

⁴⁹ Zbornik zakona, s. 276, Rapis ON br. 34.090.

učebných plánov. Tiež bolo predpísané, že srbský jazyk sa bude vyučovať od tretej triedy, kým sa nesplnia podmienky preň od prvej triedy. O desať dní neskôr boli všetky menšinové občianske školy zrušené v miestach, kde boli vhodné srbské školy, pri ktorých boli otvorené paralelné menšinové triedy – ak bolo najmenej 30 zainteresovaných študentov.⁵⁰ Toto posledné opatrenie stanovilo určitý štandard, ktorý bol neskoršie aj legalizovaný a ktorý umožnil školským úradom zavrieť určitú triedu, ak počet študentov klesol pod toto minimum. Toto opatrenie minister školstva Pribičević⁵¹ aplikoval aj na základné školy. Ministerstvo osvetly na návrh osvetových inšpektorov vydalo osobitné nariadenie 28. októbra 1920, ktorým boli bližšie definované predpisy o výučbe srbochorvátskeho jazyka a tzv. národných predmetov (história a geografia) v školách a triedach príslušníkov minorít. Pribičević 18. júna 1925 nariadil, aby sa základné školy vyučovali v „štátnom jazyku“, pričom pre príslušníkov menšín by sa mohli otvoriť ďalšie triedy, ak by bolo viac ako 30 študentov. Aj v týchto triedach sa však „národné predmety“ mali vyučovať v „štátnom jazyku“. Keby bolo v jednej triede menej ako 30 študentov z radu minorít a na celej škole viac ako 30, bolo možné kombinovať niekoľko tried – s podmienkou, že počet študentov v takejto kombinovanej triede nepresiahol 50. Bolo to opatrenie, ktoré pod rúškom tolerancie schovávalo znižovanie učebných štandardov. Samozrejme, ak nebol dostatočný počet študentov, triedy boli zrušené.⁵² Avšak, vzhľadom na pretrvávajúci nedostatok finančných prostriedkov v medzivojnovom období bolo možné toto opatrenie, aspoň formálne, obhájiť finančnými dôvodmi.⁵³ Výsledok takejto reštriktívnej politiky v roku 1923 bol nasledovný: vo Vojvodine sa celkovo vyučovalo v 2 467 triedach. Z toho v 1 044 (42,3 %) sa vyučovalo v srbcine, v 646 (26,2 %) v maďarčine, v 573 (23,2 %) v nemčine, v 96 (3,9 %) v rumunčine, v 78 (3,2 %) v slovenčine atď. Pokiaľ ide o učiteľov, ich materinský jazyk bol primárne „štátny“ – 1 398 (51 %), nasledovala maďarčina – 645 (23,6 %), potom nemčina – 559 (20,4 %), čeština alebo slovenčina (ktoré boli rovnako ako „srbochorvátsky-slovinský“ z politických dôvodov považované za jeden jazyk) 78 (2,8 %), potom rumunský – 74 (2,7 %) atď.⁵⁴

V podstate sa ukazuje, aj napriek tomu, že aj redukcia stredných škôl bola zameraná predovšetkým proti maďarskému vplyvu, že aj naďalej bolo maďarské školstvo silnejšie a s väčším počtom škôl na rozdiel od iných menšín. Maďarských škôl bolo toľko, že aj po znížení počtu ich zostalo veľa. To isté platilo pre učiteľov, ktorí boli väčšinou Maďari, alebo boli vzdelávaní učiť v maďarčine. Učitelia menšín mali dva roky na to, aby sa naučili po srbsky.⁵⁵

Redukcia menšinového školstva sa však opatreniami z roku 1920 neskončila. V nasledujúcom roku, 14. júla, Svetozar Pribičević vo funkcii ministra školstva nariadil zatvorenie prvých ročníkov menšinových stredných škôl a občianskych škôl s formálne správnym vysvetlením, že Ústava ich neustanovuje. Mal to byť

⁵⁰ DIMIĆ, *Kulturna politika III*, s. 15; GLIGORIJEVIĆ, *O nastavi*, s. 61-64.

⁵¹ Podľa niektorých autorov mal „nálepku“ veľkého nacionalistu.

⁵² GLIGORIJEVIĆ, *O nastavi*, s. 70.

⁵³ DIMIĆ, *Ljubodrag. Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918 – 1941, I., Društvo i država*. Beograd, 1996, s. 83-86; ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, *Prosvetna politika*, s. 265-271.

⁵⁴ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, *Prosvetna politika*, s. 196.

⁵⁵ GLIGORIJEVIĆ, *O nastavi*, s. 61-64.

krok k postupnému zrušeniu týchto škôl. Neskoršie toto nariadenie bolo stiahnuté na zásah vedúcich Volksdeutscher kultúrneho združenia Kulturbund.⁵⁶

Na základe všetkého, čo sme uviedli, môžeme konštatovať, že sa štátnym orgánom podarilo zaviesť vo Vojvodine taký školský systém, aký im najviac vyhovoval. Všetky schválené opatrenia štát odôvodňoval „národným a štátnym záujmom“.⁵⁷ Transformáciou všetkých škôl vo Vojvodine na štátne osvetové úrady dostali možnosť úplne kontrolovať a vykonávať dozor v školách a triedach minorít a smerovať svoju osvetovú politiku v zmysle vzdelávania a výchovy detí v národnom/štátnom duchu. Školy mali za úlohu „rozvíť štátne povedomie v duchu národnej jednoty a náboženskej tolerancie“⁵⁸ a tento cieľ riešili najjednoduchším spôsobom – zoštátnením škôl. V jednom z nariadení Ministerstva osvetu sa píše nasledovné: „Pre takúto výchovnú prácu, štát má skutočnú záruku iba v štátnych školách, kde štátna moc menuje učiteľov a dohliada na ich vzdelávaciu prácu.“⁵⁹ Zavedením povinnosti učiť sa v školách minorít tzv. „nacionálne (národné) predmety“ (srbochorvátsky jazyk, históriu a geografiu), štátne úrady prakticky zaviedli dvojjazyčné vyučovanie. Tak si vytvorili možnosť nielen zbaviť sa politiky maďarizácie, ale s istotou možno konštatovať, že zaviedli politiku zabezpečenia jednotnej vzdelávacej sústavy v záujme štátu.

Osvetová politika voči minoritám po schválení Vidovdanskej ústavy (28. jún 1921)

Pri prijatí Ústavy Kráľovstva SChS bola najprv vytýčená otázka štátneho jazyka. Návrh Ústavy, ktorý vypracovala vláda Nikolu Pašića⁶⁰ stanovil, aby bola štátnym jazykom srbochorvátčina a v Slovinsku „slovinský dialekt“, čím bola slovinčina zjavne degradovaná na úroveň nárečia. Takéto riešenie bolo kritizované, a preto boli navrhované rôzne úpravy danej otázky, pokiaľ sa vládna väčšina nezhodla a neschválila srbsko-chorvátsko-slovinský jazyk ako štátny.⁶¹ Tým nebolo postavenie Slovincov rovnoprávne, lebo v ich školách bol záväzným predmetom srbsko-chorvátsko-slovinský jazyk, zatiaľ čo vyučovanie slovin-

⁵⁶ AJ, Zbirka Ljube Davidovića, 323/76; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 68; JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 188-189.

⁵⁷ Narodna prosveta, 12. VI. 1920, Sređivanje školskih prilika u Vojvodini.

⁵⁸ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 65.

⁵⁹ Službeni glasnik Ministarstva prosvete, br. 24, 10 VIII. 1925, 856, Naredba ON br. 40.896, 31 VIII. 1925, Osnovna nastava.

⁶⁰ Nikola Pašić (Zaječar, 6./18. december 1845 – Belehrad, 10. december 1926) bol srbský a juhoslovanský politik, dlhoročný predseda vlády Srbského kráľovstva a Kráľovstva SChS, zakladateľ a vodca Ľudovej radikálnej strany. Pašić získal vzdelanie vo Švajčiarsku, kde sa dostal pod vplyv myšlienok Svetozara Markovića. V rokoch 1891 až 1892 bol predsedom vlády Srbska a ruským poslancom. Do prvej svetovej vojny bol pri štyroch príležitostiach predsedom vlády Srbska. Počas jeho pôsobenia Srbsko zvíťazilo v colnej vojne nad Rakúsko-Uhorskom, v balkánskych vojnách a potom v prvej svetovej vojne. Vo svojej politike sa spoliehal na Rusko a po Októbrovej revolúcii na Francúzsko. Podieľal sa na vytvorení juhoslovanského štátu, ktorý zastupoval na mierovej konferencii vo Versailles. Od roku 1921 do 28. júla 1924 a od 6. novembra 1924 do roku 1926 bol predsedom vlády Kráľovstva SChS.

⁶¹ Stenografske beleške Ustavnog odbora Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 18. II 1921. Zagreb, 1921; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 66.

ského jazyka v srbských a chorvátskych školách nebolo záväzné. Vládny návrh Ústavy sa medzitým ani jedným slovom nedotkol práva minorít na používanie a pestovanie svojho materinského jazyka.⁶² Z toho dôvodu bol návrh kritizovaný už pri ústavnej rozprave a z uvedených dôvodov neprešiel schvaľovacím procesom.⁶³ Okolo problematiky však prebiehala horlivá diskusia, najmä v súvislosti s článkom 16, ktorý obsahoval ustanovenia o výučbe minorít.⁶⁴ Predstaviteľ komunistického strany Svetozar Marković navrhol: „Považujem za nevyhnutné, aby sa obzvlášť, aj v Ústave, zdôraznilo – aby sa národnostným menšinám garantovalo nielen právo, aby si otvorili školy, v ktorých výučba bude prebiehať v materinskom jazyku, ale potrebné je obzvlášť zdôrazniť, že štát je zodpovedný za ich podporovanie v oblastiach, kde žijú obyvatelia, ktorí nerozprávajú po srbsky, chorvátsky alebo slovinsky, aby také školy štát podporoval a aby výučba prebiehala v materinskom jazyku príslušného obyvateľstva.“⁶⁵ V tom zmysle Marković v mene komunistického strany navrhol zmenu článku 16 Ústavy, ktorý znel: „Štát je povinný podporovať školy v oblastiach, kde žijú národnostné menšiny. V tých školách sa výučba bude konať v materinskom jazyku príslušného obyvateľstva.“⁶⁶ Minister osvetly Svetozar Pribičević z dôvodu, aby nebolo „nespokojného obyvateľstva“,⁶⁷ spomínaný 16. článok preformuloval a minoritám dovolil otvárať štátne školy s vlastným vyučovacím jazykom.⁶⁸ Takto bol 16. článok zákona týkajúci sa osvetly a jazyka doplnený a konečne schválený v Ústave z 28. júna 1921: „Menšinám inej rasy a jazyka umožňuje sa základné vzdelanie v ich materinskom jazyku pod podmienkou, ktorú ustanoví zákon.“⁶⁹ Ústava zabezpečila podmienky, na základe ktorých základné vzdelanie mohlo prebiehať v jazykoch minorít, ale nezabezpečovala im právo na výučbu vo vlastnom jazyku aj na stredných školách.

Aj v nasledovných rokoch existovali rôzne prekážky v otázke vzdelávania minorít. Problematika sa týkala nielen základných škôl, ale aj stredných, občianskych, odborných atď. Z nedostatku zákonov boli všetky staré nariadenia, ktoré regulovali podmienky na edukáciu minorít na základných školách, nahradené v roku 1925 novým administratívnym aktom. Týmto aktom sa minoritám ohraničovalo právo na úplné základné vzdelanie s výučbou vo vlastnom materinskom jazyku.⁷⁰ Bolo im umožnené iba nižšie štvorročné základné vzdelanie. Išlo o akt Svetozara Pribičevića, ministra osvetly, ktorý ho predniesol dňa 18. júna 1925.

Podľa oficiálnych údajov bolo v roku 1923 na základných školách vo Vojvodine zorganizovaných spolu 2 467 tried. V 42,3 % tried sa vyučovalo v srbčine (1 044 tried), 26,2 % v maďarčine (646 tried), 23,2 % v nemčine (573 tried),

⁶² GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 67.

⁶³ Stenografske beleške Ustavnog odbora Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 19. II 1921.

⁶⁴ NIKIĆ, Fedor. Privatne osnovne škole i nacionalne manjine. In Letopis Matice srpske, knj. 319, sv. 1/1929. Novi Sad, 1929, s. 4-8.

⁶⁵ Stenografske beleške Ustavnog odbora Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 25. II 1921.

⁶⁶ Stenografske beleške Ustavnog odbora Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, 25. II 1921.

⁶⁷ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 68.

⁶⁸ Stenografske beleške Ustavnog odbora Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, s. 103-104.

⁶⁹ Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca: od 28. juna, 1921. god. Beograd, 1921, Časť II, Základné občianske práva a povinnosti, §16.

⁷⁰ Základná národná škola vtedy mala 6, respektíve 8 tried.

3,9 % v rumunčine (96 tried), 3,2 % v slovenčine (78 odborov), 1 % v ruštine (26) a 0,2 % v češtine (4). V tom čase bolo 2 738 učiteľov (1 265 žien a 1 473 mužov) a ich zloženie bolo tiež národne rôznorodé. Najviac učiteľov bolo srbských (1 398 alebo 51 %), nasledovali maďarskí (645 alebo 23,6 %), nemeckí (559 alebo 20,4 %), československí (78 alebo 2,8 %), rumunskí (74 alebo 2,7 %) a ruskí (24 alebo 0,9 %).⁷¹ Už v tom čase si bolo možné všimnúť, že národná štruktúra pedagogických zamestnancov nezodpovedala národnej štruktúre tried základnej školy. Navyše sa stávalo, že učitelia vzdelávali žiakov, ktorých jazyk neovládali.⁷² Podľa niektorých historických prameňov v roku 1921 v Kráľovstve SChS vo väčšine tried, v ktorých sa vyučovalo v slovenskom jazyku, nepracovali učitelia alebo učiteľky, ktorí patrili k slovenskej národnostnej menšine.⁷³

Čo sa týka učebníc, tie boli problémom počas celého medzivojnového obdobia. Od samého začiatku boli v deficite.⁷⁴ Maďarské učebnice sa mohli používať iba čiastočne, a to po cenzúre.⁷⁵ Nové učebnice, ktoré by boli vhodné a zodpovedajúce predstavám politikov, sa ťažko tvorili, pretože bolo náročné nájsť kvalifikovaných autorov, ktorí by mohli učebnice pripraviť vo viacerých menšinových jazykoch. Preto sa tento problém riešil veľmi pomaly.⁷⁶ Ešte v roku 1940 sa používali niektoré maďarské učebnice z predvojnového obdobia, ktoré sa dedili z generácie na generáciu viac ako dve desaťročia.⁷⁷ V neprítomnosti ďalších boli zavedené srbské a čiernohorské učebnice, zatiaľ čo učebnice vytvorené vo Vojvodine si vyžadovali súhlas Osvetovej rady. Učebnice v menšinových jazykoch museli byť navyše vypracované podľa rovnakého plánu ako srbské a bolo potrebné, aby ich schválilo Ministerstvo osvety. Z týchto dôvodov bolo medzi dvoma svetovými vojnami len veľmi málo učebníc v jazykoch minorít.⁷⁸

Keďže juhoslovanský štát tvorili historické provincie s veľmi rozdielnymi dejinami, kultúrou a tradíciami a ktoré boli takmer všetky (okrem Šumadije) mnohonárodnostné, deťom rôzneho pôvodu sa mal prostredníctvom školského vyučovania vštepiť zmysel a pocit spolupatričnosti stelesnený v ideológii „národnej a štátnej jednoty“. Pod heslom „trojmenného národa“ alebo „jedného národa s tromi kmeňmi“ či „juhoslovanstva“, to bolo vykonávané počas celého medzivojnového obdobia.⁷⁹ Hlavnú úlohu pri prenose týchto ideologických obsahov hrali „národné predmety“ – história, geografia a „štátny jazyk“ (ktorých obsah sa v jednotlivých provinciách líšil). Na tieto predmety bola vyhradená 1/4 alebo dokonca 1/3 celkového počtu hodín.⁸⁰ Aby sa príslušníci menšín nevyhýbali výučbe

⁷¹ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Prosvetna politika, s. 196-197.

⁷² GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 70-74.

SIRACKI, Andrej. Osvrt na prošlost i sadašnje kulturno stanje Slovaka u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. In Letopis Matice srpske, knj. 362, sv. 5-6/1948. Novi Sad, 1948, s. 349.

⁷³ SIRACKI, Osvrt na prošlost, s. 349.

⁷⁴ AV, 81, 239/919; 9004/1919.

⁷⁵ AV, 81, 389/1920; 5262/919; 3867/1920.

⁷⁶ AV, 81, 3478/8919; 2463/919; 2421/919; 2468/1919; 7571/1920.

⁷⁷ JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 190.

⁷⁸ MESAROŠ, Mađari, s. 379.

⁷⁹ AV, 126/IV, 44326/30; DIMIĆ, Kulturna politika, I, s. 88, 118, 233, 250, 262-263, 276, 281; DIMIĆ, Kulturna politika, II, s. 135, 138-140, 154, 224; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 65.

⁸⁰ DIMIĆ, Kulturna politika, II, s. 135, 138, 154.

„národných predmetov“, plánovalo sa vytvorenie osobitných komisií, ktoré by mali dohliadať na to, ako sa dané predmety učia. Trestom za nedbanlivé učenie alebo za zlé známky z dvoch „národných predmetov“ bolo opakovanie ročníka.⁸¹ Viera v priaznivý účinok vyučovania „národných predmetov“ sa neobmedzovala iba na Juhoslovanské kráľovstvo. Aj školské úrady v Bulharsku, Rumunsku či Albánsku žili v presvedčení, že takýmto spôsobom bude vzbudené vlastenectvo príslušníkov národnostných menšín.⁸²

Čo sa týka učiteľov minorít, počas medzivojnového obdobia ich nebolo dosť. Bolo na to niekoľko dôvodov. Prvý bol všeobecný, týkal sa všetkých škôl v štáte a mal finančný charakter – štátu sa nikdy nepodarilo poskytnúť dostatok peňazí na zaplatenie príslušného počtu učiteľov,⁸³ čo automaticky viedlo k nedostatku učiteľov z radov minorít.⁸⁴ Nacionalisticky orientované školské úrady sa ani len nesnažili tento nedostatok odstrániť. Existovali dva myšlienkové prúdy, ale žiadny z nich sa v medzivojnovom období neuplatnil. Podľa jedného z nich bolo pre študentov menšín najlepšie, aby ich učili juhoslovanskí učitelia, ktorí ovládali vhodný jazyk menšiny.⁸⁵ Podľa druhého, ktorý určite nasledoval po maďarských skúsenostiach, by lásku k novej vlasti najlepšie vzbudili učitelia z radov národnostných menšín, vzdelávaní v juhoslovanských prípravných školách.⁸⁶ Tento druhý názor, resp. prúd nebol nikdy dominantný, pretože školské úrady sťažovali zápis menšinových kandidátov do prípravných tried.⁸⁷ Zdá sa, že medzi diskriminovanými boli nejako privilegovaní Nemci. Teda napr. medzi študentmi učiteľskej školy vo Vršaci bolo v roku 1930 264 Juhoslovanov, 5 Čechoslovákov, 46 Nemcov, 7 Maďarov, 8 Rumunov a 6 príslušníkov iných národností.⁸⁸

Táto neuspokojivá situácia sa zhoršila znemožnením alebo prinajmenšom sťažením štúdia na stredných a vysokých školách v zahraničí. Osvetová politika v Kráľovstve SchS bola nedôsledná v mnohých veciach a jednou z takých vecí bolo aj školenie členov národnostných menšín. Štátne orgány sa nie bezdôvodne obávali, že príslušníci menšinových národností na školách v ich domovských krajinách,⁸⁹ ktoré susedili s Juhoslaviou a s ktorými boli vzťahy všeobecne nie príliš dobré, budú pod nacionalistickým a iredentistickým vplyvom krajiny, v ktorej študujú.⁹⁰ Pretože veľa príslušníkov menšín chodilo do školy nelegálne, bez vedomia a bez súhlasu juhoslovanských školských úradov, nie je možné

⁸¹ AV, 126/IV, 3220/30; DIMIĆ, Kulturna politika, I, s. 263.

⁸² JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 191.

⁸³ JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 191.

⁸⁴ AV, 126/IV, 20048/931; LENARD, Leopold. Narodne manjine u SHH. In Jubilarni zbornik Života i rada SchS 1918 – 1928. Beograd, 1928, s. 733.

⁸⁵ DIMIĆ, Kulturna politika, III, s. 50.

⁸⁶ AV, 126/IV, 20048/931; GLIGORIJEVIĆ, Branislav. Jugoslovensko-rumunska konvencija o uredjenju manjinskih škola Rumuna u Banatu 1933. godine. In Zbornik Matice srpske za istoriju, 7/1973. Novi Sad, 1973, s. 99.

⁸⁷ MESAROŠ, Položaj Mađara, s. 204.

⁸⁸ AV, 126/IV, 44326/30; JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 191.

⁸⁹ Bolo oveľa jednoduchšie získať súhlas na štúdium v krajine, ktorá nebola domovskou krajinou študenta žiadajúceho o súhlas.

⁹⁰ JANJETOVIĆ, Zoran. Deca careva, pastorčad kraljeva: nacionalne manjine u Jugoslaviji: 1918 – 1941. Beograd, 2005, s. 240-241.

povedať, koľko príslušníkov minorít z Vojvodiny navštevovalo v medzivojnovom období zahraničné školy a univerzity. Podľa odhadov vzdelávacích orgánov Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov v polovici 20. rokov minulého storočia bolo v Budapešti asi 1 500 študentov z Južoslávie, z toho iba stovka mala náležitú/potrebnú doklady.⁹¹ V rokoch 1927 až 1931 študovalo v Maďarsku so súhlasom školských úradov 87 juhoslovanských občanov, pokým tridsiatim deviatim súhlas bol zamietnutý.⁹²

Návrhy Zákona o základných školách

Keďže Južoslávia so svojimi rozmanitými a rôznorodými územiami zdedila rovnako rôznorodú školskú legislatívu, v 20. rokoch 20. storočia sa uskutočnili pokusy o zjednotenie tejto legislatívy. Bolo predložených niekoľko právnych návrhov a každý z nich obsahoval aj ustanovenia o vzdelávaní príslušníkov menšín. Takisto ako v mnohých iných veciach sa však juhoslovanskí politici nedokázali dohodnúť na školských zákonoch, ktoré by platili pre celú krajinu.⁹³ Posledným pokusom o to bol návrh zákona vtedajšieho ministra školstva Milana Grola, ktorý bol predložený v októbri 1928. Pokiaľ ide o menšiny, obsahoval rovnaké obmedzujúce ustanovenia ako návrh zákona predložený v predchádzajúcom roku, čo však predstavitelia menšín a ich domovských krajín odsúdili.

Do roku 1925 boli zverejnené až tri návrhy zákona o základných školách, ale ani jeden nebol schválený. Prvý návrh Zákona o národných školách, vypracovaný ešte v prvej polovici roka 1919, sa iba minimálne dotýkal práv minorít. Podľa neho by deti z radov minorít mali právo chodiť do školy so štátnym vyučovacím jazykom, ale taktiež aj srbské deti by mali právo chodiť do minoritných škôl, čo záviselo od toho, či taká škola existovala v ich meste. Návrh zákona predpisoval, že: *„Deti srbskej, chorvátskej a slovinskej národnosti musia navštevovať školy v ich materinskom jazyku, ak taká škola existuje v meste, pokiaľ deti iných národností musia navštevovať svoje školy alebo školy so štátnym vyučovacím jazykom, ak také školy existujú v školskom okrese.“* Vyučovacím jazykom bol materinský jazyk *„a tam, kde štátny jazyk súčasne nie je aj vyučovacím jazykom, má sa vyučovať ako povinný predmet“*.⁹⁴ (články 10. a 20.)

Hore uvedený návrh zákona bol neskôr úplne odmietnutý.⁹⁵

S vytváraním nového návrhu zákona sa pokračovalo po roku 1921, čiže po schválení Vidovdanskej ústavy v druhej polovici roka 1921. Návrh sa zachoval v troch redakciách. Prvú verziu vypracovala komisia Učiteľského združenia, avšak právam minorít je v nej venovaná iba minimálna pozornosť: *„V mestách, kde prevažne žijú národnostné menšiny, ak pre ich deti neexistujú štátne školy, môžu naši občania alebo spoločnosti, ktoré sú legislatívne uznané, otvoriť súkromné školy s podmienkou, že sa od nich bude vyžadovať všetko, ako pre štátne školy. V školách sa učí aj*

⁹¹ AJ, 14, 159/555; 144/501.

⁹² MESAROŠ, Položaj, s. 70.

⁹³ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, 77-79.

⁹⁴ Načelo o jedinstvenom uređenju osnovnih i učiteljskih škola. Nacrt Zakona o narodnim školama u Kraljevini SHS, Ministarstvo prosvete, 1919; GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 76.

⁹⁵ Narodna prosveta, 17. IV. 1921, s. 1.

*jazyk národnostných menšín a náboženská výučba je slobodná. Takéto školy schvaľuje minister osvetu po vypočutí Hlavnej vzdelávacej rady.*⁹⁶

V druhom redigovanom návrhu zákona v článku 50. sa píše nasledovne: „*Vo všetkých základných školách výučba sa bude konať v oficiálnom srbochorvátskom štátnom jazyku. Ale, ak deti v rodine nevedia rozprávať v štátnom jazyku, potom sa im, na žiadosť rodičov, umožní výučba v materinskom jazyku v prvých štyroch stupňoch (triedach) a potom iba v štátnom jazyku. V tomto prípade oficiálny srbochorvátsky jazyk sa bude prednášať ako povinný predmet vo všetkých štyroch nižších stupňoch.*“⁹⁷

Tretiu verziu návrhu Zákona o základných školách vypracovali členovia Hlavnej vzdelávacej rady. Okolo návrhu sa debatovalo na zasadnutí rady 11. januára 1922, na ktorej bol prítomný aj minister osvetu Svetozar Pribičević.⁹⁸ Nová redakcia predpisov bola schválená v 45. článku na ďalšom zasadnutí, 1. februára, a znie takto: „*Výučba na všetkých základných školách má prebiehať v oficiálnom jazyku. V mestách tých oblastí, ktoré boli pridelené Kráľovstvom SCHS po 1. januári v roku 1913 a kde sú v značnom počte naši obyvatelia inej rasy a jazyka, súčasne s vyučovaním v štátnom jazyku v tej istej štátnej škole, potrebné je im umožniť z ich iniciatívy a s povolením ministra osvetu, vyučovanie v prvých štyroch stupňoch vo vlastnom materinskom jazyku. V školách, kde je výnimočne uznaná výučba v inom (nie oficiálnom) jazyku, bude sa prednášať oficiálny jazyk ako povinný predmet vo všetkých triedach. V starších ročníkoch pre všetky národné školy bez výnimky je záväzné vyučovanie iba v štátnom jazyku. Tam, kde je v štátnych školách okrem výučby v oficiálnom jazyku deťom obyvateľov jednej určitej rasy a jazyka dovoľené vyučovanie v ich materinskom jazyku, nedovoľuje sa deťom inej rasy a jazyka, aby podľa rozhodnutia rodičov navštevovali túto alebo inú školu. Ony sú povinné navštevovať štátnu školu, v ktorej výučba prebieha v štátnom jazyku.*“⁹⁹

Rovnakým legislatívnym návrhom sa povoľovalo predstaviteľom minorít otvárať súkromné školy s podmienkou, že budú rešpektovať predpisy, ktoré platia pre štátne základné školy (aby sa vyučovalo v štátnom jazyku, respektíve v jazyku minorít, aby štát mal dozor nad školou, aby učitelia poznali štátny jazyk, aby sa zabezpečila výučba srbochorvátskeho jazyka, histórie a geografie Kráľovstva SCHS).¹⁰⁰

Nový návrh Zákona o národných školách vypracovala Pašićova-Pribičevićova¹⁰¹ vláda iba v roku 1925, z dôvodu, že rok 1924 bol plný politických bojov, sporov a nedorozumení. Ohľadom vyučovania v jazykoch minorít bol návrh zákona takmer rovnaký ako v roku 1922. V oboch prípadoch bol pri vypracovaní prítomný minister osvetu Pribičević. Článok 35. nového zákonného návrhu predpisoval: „*Výučba na všetkých základných školách má prebiehať v štátnom jazyku. V oblastiach, kde sú občania inej rasy a jazyka v značnom počte, okrem výučby v oficiálnom*

⁹⁶ Narodna prosveta, 11. VIII. 1921, Projekt Zakona o narodnim školama Kraljevine SCHS.

⁹⁷ Narodna prosveta, 10. XI. 1921, Projekt Zakona o narodnim školama Kraljevine SCHS.

⁹⁸ Prosvetni glasnik, 87/1922, 11. I. 1922, Zapisnik 1264. sednice Glavnog prosvetnog saveta.

⁹⁹ Prosvetni glasnik, 1922, 1. II. 1922, s. 87, Zapisnik 1271. sednice Glavnog prosvetnog saveta.

¹⁰⁰ Narodna prosveta, 21. VI. 1922, s. 3; GLIGORIJEVI, O nastavi, s. 77.

¹⁰¹ Bola to šestnástá vláda Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, ktorú formoval Nikola Pašić a ktorá vládla od 16. decembra 1922 do 2. mája 1923. Zložili ju Nikola Pašić, dlhoročný predseda vlády Srbského kráľovstva a Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov, a Svetozar Pribičević, dlhoročný minister osvetu a vnútorných vecí.

jazyku v tej istej štátnej škole, na ich žiadosť minister osvedy dovolí základné vzdelávanie pre prvé štyri ročníky v ich materinskom jazyku, okrem výučby národných predmetov (štátny jazyk, geografia a história), ktoré sa budú vyučovať v štátnom jazyku.“¹⁰²

Vyššie uvedená vláda však veľmi rýchlo zlyhala a uvedený zákonný návrh zostal iba „mŕtvym slovom na papieri“. Nasledujúca vláda Nikolu Uzunovića¹⁰³ začala s vypracovaním nového návrhu o základných školách. Už začiatkom roka 1927 bol návrh prednesený na rokovaní pred Národným zhromaždením. Predpisy, ktoré sa dotýkali učebných plánov minorít, boli výrazne obsiahlejšie a detailnejšie a obsahovali nasledovné:

„Vyučovanie na základných školách sa koná v štátnom jazyku.

Výučba na základnej škole v prvých štyroch ročníkoch, čiže na nižšej základnej škole, môže prebiehať v materinskom jazyku minorít tam, kde sú žiaci inej národnosti, a ktoré sú v Saintgermainskej zmluve uvedené. V tých triedach je záväzná výučba štátneho jazyka ako osobitného predmetu; rovnako sa v tých školách budú prednášať národné skupiny predmetov v štátnom jazyku.

Vo všetkých triedach štátnej vyššej základnej školy bez výnimky vyučovanie prebieha v štátnom jazyku. V školách, kde sú deti inej národnosti a jazyka, vo vyšších triedach základnej školy má sa učiť ich materinský jazyk ako povinný predmet. (čl. 46.)

V školách, kde okrem detí, ktoré navštevujú školu v štátnom materinskom jazyku, je najmenej tridsať detí inej národnosti a jazyka, otvárajú sa pre nich osobitné triedy. Ohľadom jazyka, zaobchádza sa s ním na základe predpisov článku 46. tohto zákona.

V jednej triede môže byť najmenej tridsať a najviac 50 žiakov a podľa toho sa riadi aj počet tried. (čl. 47.)

Ak v mestách existujú triedy, respektíve školy so štátnym vyučovacím jazykom a súčasne aj osobitné triedy alebo školy, buď štátne, alebo súkromné s vyučovacím jazykom inej národnosti, deti so štátnym vyučovacím jazykom musia navštevovať školy v tom jazyku; deti inej národnosti a jazyka môžu na žiadosť rodičov navštevovať triedy so štátnym vyučovacím jazykom, namiesto tried vo svojom materinskom jazyku.

V školách, kde sú deti národnostných menšín, ktoré podľa počtu nemôžu mať výučbu v materinskom jazyku, musia navštevovať školu so štátnym vyučovacím jazykom, ak taká v meste je.“ (čl. 48.)¹⁰⁴

Tento zákonný návrh, ako aj minulý, mal podobný osud, čiže nedostal sa na rokovací stôl Národného zhromaždenia. Na jar roku 1928 sa sformovala nová radikálno-demokratická vláda, ktorá rozpustila Národné zhromaždenie a oznámila nové voľby. Minister osvedy Milan Grol¹⁰⁵ predložil nový návrh Zákona

¹⁰² Projekt Zakona o osnovnim školama, Beograd, 1925.

¹⁰³ Bola to tretia vláda Nikolu Uzunovića, ktorá vládla v Kráľovstve SCHS od 24. decembra 1926 do 1. februára v roku 1927.

¹⁰⁴ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 79.

¹⁰⁵ Milan Grol (Belehrad, 31. august/12. september 1876 – Belehrad, 3. december 1952) bol srbský a juhoslovanský spisovateľ a politik, predseda Demokratickej strany, dlhoročný dramatik a riaditeľ Národného divadla v Belehrade. Bol ministrom školstva v období r. 1928 – 1929. Po štátnom prevrate 27. marca 1941 sa stal ministrom sociálnej politiky a verejného zdravia a v rokoch 1941 – 1943 bol exilovým ministrom dopravy, potom v roku 1943 minister zahraničných vecí. Od 7. do 24. augusta 1945 bol podpredsedom dočasnej vlády DFJ Josipa Broza Tita.

o základných školách, ktorý bol takmer rovnaký ako ten z roku 1927. Podobne i predpisy o výučbe minorít boli rovnaké.

Diskusia okolo tohto návrhu bola prerušená štátnym prevratom dňa 6. januára 1929 a vyhlásením kráľovskej diktatúry. Nový tzv. šiestojanuárový diktátorský režim¹⁰⁶ mohol bez prekážok prinášať, schvaľovať a oktrojovať zákony tak, ako mu vyhovovalo. Nový zákonný návrh o národných školách vypracovala vláda Petra Živkovića¹⁰⁷ už v máji 1929 na základe predchádzajúcich verzií. Návrh bol dňa 29. augusta 1929 predložený na rokovanie Najvyššej zákonodarnej rade, ktorá však nenavrholo žiadne dôležité zmeny.¹⁰⁸ Zákon o národných školách v Kráľovstve Juhoslávií 5. decembra 1929 bol konečne schválený tak, že bol publikovaný 9. decembra v oficiálnom informačnom vestníku *Službene novine* (Oficiálne noviny). Predpisy, ktoré sa týkali výučby v jazykoch minorít, zneli nasledovne:

„Všeobecná riadna výučba na ľudovej škole má prebiehať v štátnom jazyku podľa učebného plánu a programu, ktorý predpisuje minister osvedy, po vypočutí Hlavnej vzdelávacej rady pre celý štát, a riadi sa zásadou koncentrácie výučby a aktívnej účasti žiakov. (čl. 44.)

V mestách, kde v dostatočnej miere žijú občania iného jazyka, majú sa otvoriť osobitné triedy na základných školách pre ich deti. V týchto triedach nesmie byť menej ako 30 žiakov. Výnimočne sa môžu otvoriť takéto triedy aj s 25 žiakmi, o čom rozhodne minister osvedy.

Učebný plán a program je rovnaký, ako aj v ostatných základných školách v štáte.

Výučba v týchto triedach sa vykonáva v materinskom jazyku žiaka. V týchto triedach sa učí štátny jazyk ako povinný predmet.

Kde v meste existuje viac tried pre rovnakú národnosť, také školy môžu mať svojho osobitného riaditeľa. (čl. 45.)

Ak v meste existujú triedy, respektíve školy so štátnym vyučovacím jazykom a v súlade s tým aj osobitné triedy alebo školy s vyučovacím jazykom inej národnosti, deti so štátnym vyučovacím jazykom musia navštevovať školu so štátnym vyučovacím jazykom; deti inej národnosti a jazyka môžu na žiadosť rodičov navštevovať triedy so štátnym vyučovacím jazykom namiesto tried s vlastným materinským jazykom.

Deti jednej národnostnej menšiny nemôžu navštevovať školu inej národnostnej menšiny.

¹⁰⁶ Šiestojanuárová diktatúra je viacročné obdobie diktatúry v Juhoslovanskom kráľovstve, ktoré sa začalo 6. januára v roku 1929, keď kráľ Aleksandar I. Karađorđević rozpustil Národné zhromaždenie a zakázal prácu všetkých politických strán, verejné zhromažďovanie, zaviedol cenzúru, vyhlásil ideológiu „integrálny Juhoslávie“ a zmenil názov štátu na Kráľovstvo Juhoslávia.

¹⁰⁷ Petar Živković (Negotin, 1. január 1879 – Paríž, 3. február 1947) bol vysoký srbský dôstojník, juhoslovanský generál, politik a postava kráľovskej diktatúry. Ako verný zástanca kráľa Alexandra bol počas šiestojanuárovej diktatúry predsedom vlády, ministrom vnútra, armády a námorníctva. Od roku 1931 bol organizátorom a od roku 1936 aj prezidentom reakčnej politickej skupiny režimu Juhoslovanskej národnej strany. Od apríla 1941 bol v exile ako asistent ministra armády vo vláдах emigrantov. V Juhoslávií bol odsúdený na smrť. Po vojne zostal v emigrácii, kde aj zomrel.

¹⁰⁸ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 80; AJ, f. Ministarstva pravde, Zakonodavni odsek, 63-45-138.11.

V mestách, kde existujú školopovinné deti národnostných menšín, ktoré na základe ich počtu nemôžu mať svoje triedy, také deti musia navštevovať školu so štátnym vyučovacím jazykom. (čl. 46.)

Vo všetkých národných školách výučbu vykonávajú štátni učitelia a oni musia dôkladne poznať štátny jazyk. Toto platí aj pre učiteľov vierovyznania.“ (čl. 47.)¹⁰⁹

Najdôležitejšiu zmenu v zákone predstavoval predpis, ktorý predstaviteľom minorít nezaručoval právo zakladať súkromné základné školy. Zákom bolo školstvo projektované ako osemročná škola s povinnou, všeobecnou a bezplatnou výučbou a výchovou všetkých školopovinných (nielen slovenských detí).¹¹⁰ Školopovinnosť dieťaťa sa začínala od siedmeho roku života a končila v štrnástom, pokým bývalými predpismi sa povinná školská dochádzka končila v VI. triede v dvanástom roku života. Osemročné školy boli konfrontované s novými problémami, pretože zákon narazil na silne zakorenenú tradíciu, ktorá ešte vždy nebola dôkladne riešená, čo spôsobovalo ťažkosti pri organizovaní úplnej vyššej ľudovej školy.¹¹¹

V túžbe po zjednotení/unifikácii 6-januárová diktatúra trochu urýchlila prijatie niektorých zákonov, ktoré počas obdobia pluralitnej demokracie nedokázali prejsť kvôli straníckej politike a protichodným záujmom. Boli medzi nimi aj školské zákony.

Juhoslovanské štátne orgány ani počas parlamentného režimu nepreukázali veľkú pripravenosť počúvať sťažnosti menšín, takže je pochopiteľné, že v podmienkach diktatúry boli teraz ešte menej ochotné vyhovieť ich želaniam. Preto školské zákony prijaté počas prvej diktatúry takmer úplne ignorovali národnostné menšiny. Najskôr bol 9. decembra 1929 prijatý Zákon o národných (t. j. základných) školách, ktorý v článku 44 stanovil, že výučba na základných školách sa mala konať v „štátnom jazyku“, zatiaľ čo pre príslušníkov menšín zabezpečoval paralelné triedy pre 30 študentov – čo, ako sme videli, bol limit stanovený predchádzajúcou praxou. Vo výnimočných prípadoch však minister školstva mohol vydať súhlas pre triedy, ktoré majú iba 25 študentov. To by sa dalo interpretovať ako znak ústretovosti, ale v závislosti od politickej potreby sa to mohlo ľahko zmeniť na prostriedok korupcie. Zákon stanovil, že výučba v menšinových triedach musí byť v materinskom jazyku žiakov s povinným vyučovaním „štátneho jazyka“, ako povinného predmetu. Predvídal tiež, že niekoľko tried menšín na jednej škole môže mať spoločného riaditeľa, čo sa dá interpretovať ako ústupok menšinám, ale aj ako prostriedok ľahšej kontroly. Juhoslavia museli ísť iba do juhoslovanských tried, ak v danom meste nejaké boli, zatiaľ čo menšiny mohli ísť výlučne iba do svojich alebo juhoslovanských – a v žiadnom prípade nie do tried inej menšiny.¹¹² Primárne to smerovalo proti zvyškom maďarizácie. Týmto zákonom sa všetci učitelia stali štátnymi zamestnancami a zostávajúcimi niekoľko súkromných škôl bolo zrušených (s výnimkou škôl otvorených

¹⁰⁹ Službene novine, 9. XII. 1929, 2159.

¹¹⁰ Zakon o narodnim školama, Beograd, 1929, §§ 9, 2, 4.

¹¹¹ EDEDY, Ján. Prítomný stav slovenského ľudového školstva v Juhoslávii. In *Náš Život*, 1939, roč. 7, č. 1, s. 54.

¹¹² JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 199.

na základe medzinárodných dohôd).¹¹³ Zákon tiež stanovil prípravné triedy pre príslušníkov menšín, hoci neboli povinné.¹¹⁴ Ako vidíme, zákon bol dosť obmedzujúci, vlastne reštriktívny. Zhodou okolností bol v ten istý deň ako Zákon o základných školách prijatý Zákon o Sokoloch Juhoslovanského kráľovstva, gymnastickej organizácii s prvkami panslavizmu, ako jedinej povolenej svojho druhu. Rovnako ako škola mala za úlohu vychovávať mládež v duchu „národnej a štátnej jednoty“.¹¹⁵

Na rozdiel od Zákona o národnej škole, zákony o učiteľských a stredných školách z 27. septembra 1929 a 31. augusta 1931 neobsahovali ustanovenia o menšinách – čo bolo samo osebe jasným posolstvom. Na druhej strane Zákon o občianskych školách z 5. decembra 1931 výslovne určoval, že štátne menšinové občianske školy majú byť okamžite zrušené a postupne aj súkromné školy. Dôvod nebol skrývaný. Hovorilo sa, že príslušníci menšín „v kultúrnejších častiach našej krajiny“ sú zdatnejší ako Juhoslovania, ktorých potláčajú „vo všetkých oblastiach hospodárstva“. Preto mali byť menšiny potlačené školskými opatreniami. Alebo ako sa oficiálne hovorilo, menšiny sa mali vzdelávať v „štátnom duchu“ navštevovaním občianskych škôl v „štátnom jazyku“.¹¹⁶ Bolo to víťazstvo tých najtvrdších nacionalistov, ako bol napríklad antimenšinový kultúrny ideológ Fedor Nikić, ktorý bol asistentom ministra školstva a presadzoval reštriktívnu školskú politiku voči menšinám.¹¹⁷ Toto víťazstvo však bolo dočasné, pretože začiatkom februára 1932 sa na príkaz ministra školstva znovu otvorili menšinové triedy na občianskych školách.¹¹⁸ Na začiatku budúceho školského roka boli tieto menšinové triedy opäť zatvorené,¹¹⁹ čo ukázalo, že školské úrady nedodržiavajú zákon, tak ako je to predpísané. V Dunajskej bánovine bolo v občianskych školách 1 475 Juhoslovanov, 948 Nemcov, 832 Maďarov a 134 príslušníkov iných národností. Z toho 2 537 (75 %) študentov aj tak navštevovalo triedy v štátnom jazyku.¹²⁰ Takto opísané školské zákony iba kodifikovali už existujúcu prax, ktorá sa rozvíjala od jesene 1918. Časté a náhle zmeny boli vyjadrením súdobých politických potrieb, zatiaľ čo hlavný smer vzdelávacej politiky, ktorý bol zameraný na udržanie menšinového vzdelávania vo veľmi úzkom rámci, sa nezmenil.

¹¹³ Išlo o školy pre málopočetnú taliansku menšinu v Dalmácii, ktoré boli zriadené Dohovorom o všeobecnej dohode s Talianskom z roku 1923. (PRŽIĆ, Zaštita manjina, s. 144-145; REHÁK, László. Manjine u Jugoslaviji: pravno-politička studija: doktorska disertacija. Novi Sad, 1965, s. 188-189.)

¹¹⁴ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 80-81.

¹¹⁵ ŽUTIĆ, Nikola. Sokoli. Ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929 - 1941. Beograd, 1991, s. 40.

¹¹⁶ GLIGORIJEVIĆ, O nastavi, s. 82.

¹¹⁷ Pozri: NIKIĆ, F. Manjinske privatne i osnovne škole i naša prosvetna politika, In Letopis Matice srpske, knj. 320, sv. 3/1929. Novi Sad, 1929; NIKIĆ, Fedor. Revizija naše politike u Vojvodini - povodom desetogodišnjice Oslobođenja i ujedinjenja. In Letopis Matice srpske, knj. 319, sv. 2/1929. Novi Sad, 1929.

¹¹⁸ MESAROŠ, Madjari, s. 82.

¹¹⁹ JANJETOVIĆ, Nemci u Vojvodini, s. 200.

¹²⁰ ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Prosvetna politika, s. 297.

Záver

Vzdelávanie národnostných menšín vo Vojvodine v rokoch 1918 – 1929 prešlo dlhou cestou, s čím však nemohli byť spokojné ani menšiny, ani štátne orgány. Začiatky boli viac ako skromné a bolo potrebné vyvinúť úsilie, aby sa minority vymanili z maďarského kultúrneho vplyvu. Cieľom školskej politiky voči všetkým menšinám bolo otužiť národné cítenie, rozvinúť väzbu na nový štát a presadiť znalosť úradného – „štátneho“ jazyka. V rôznych častiach krajiny sa to dialo rozličnými spôsobmi a s rôznou intenzitou. Juhoslovanská elita namiesto toho, aby využila príležitosť ponúknuť menšinám veľkorysý model menšinového vzdelávania namiesto maďarského školského systému, ktorý by prispel k národnostnému rozvoju menšinových etnických spoločenstiev a zároveň by sa vytvoril vzťah k novému štátu, pokračovala v represívnej školskej politike. V dôsledku toho juhoslovanská elita namiesto potenciálnych spojencov z príslušníkov národnostných menšinových komunít urobila občanov, ktorých lojalita by nemala byť vystavená príliš veľkej skúške.

Takmer po desiatich rokoch od vzniku nového štátu a po rôznych pokusoch štátnych úradov riešiť otázku škôl bol schválený zákon, ktorý unifikoval ľudové školstvo. Jedným z jeho základných cieľov bolo, že sa za pomoci „*národnej školy mal sformovať nový juhoslovanský občan*“.¹²¹ Aká bola skutočná realita v školstve počas prvých desiatich rokov budovania štátu možno najlepšie vyjadrujú slová Fedora Nikića, ktorý napísal: „*Musíme uznať jednu ťažkú pravdu, že sme za týchto 10 rokov po zjednotení a oslobodení nemali ani jeden špecifikovaný osvetový program a jednu špecifikovanú osvetovú politiku. Všetko, čo je vykonávané v tom smere, bolo nešpecifikované a parciálne, bez jasného smeru a určitých zásad.*“¹²² Neodškriepiteľným faktom však zostáva, ako sa všetky tieto uvedené a podobné zákonné a administratívne predpisy uplatňovali v bežnom živote, a ako sa legislatíva, ktorá zahŕňala práva minorít, rozvíjala po roku 1929, respektíve do začiatku druhej svetovej vojny, keď sa schvaľovali konkrétne zákony.

Zoznam použitých prameňov a literatúry:

Archívy:

Arhiv Vojvodine, Novi Sad.
Rukopisno odeljenje Matice srpske, Novi Sad.
Arhiv Jugoslavije, Beograd.

Dobová tlač:

Narodna prosveta (Народна просвета), 1920, 1921, 1922.
Prosvetni glasnik (Просветни гласник), 1922.
Službene novine (Службене новине), 1929.
Službeni glasnik Ministarstva prosvete (Службени гласник Министарства просвете), 1925.

¹²¹ Komentar Zakona o narodnim školama: od 5. decembra 1929. godine, sa izmenama i dopunama od 7. jula 1930. godine od B. Todorovića a A. Bogosavljevića, Beograd, 1934. ad § 1, s. 2.

¹²² НИКИЋ, Manjinske i privatne škole, s. 3.

Stenografske beleške Ustavnog odbora Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Стенографске белешке Уставног одбора Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца), 1921.

Monografie a zborníky ako celok:

- DIMIĆ, Ljubodrag. Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918 – 1941, I., Društvo i država. Beograd, 1996.
- DIMIĆ, Ljubodrag. Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji, 1918 – 1941, III., Politika i stvaralaštvo. Beograd, 1997.
- ISIĆ, Momčilo. Osnovno školstvo u Srbiji 1918 – 1941, I. Beograd, 2005.
- JANJETOVIĆ, Zoran. Deca careva, pastorčad kraljeva: nacionalne manjine u Jugoslaviji: 1918 – 1941. Beograd, 2005.
- JANJETOVIĆ, Zoran. Nemci u Vojvodini. Beograd, 2009.
- MESAROŠ, Šandor. Položaj Mađara u Vojvodini: 1918 – 1929. Novi Sad, 1981.
- MESAROŠ, Šandor. Mađari u Vojvodini: 1918 – 1929. Novi Sad, 1989.
- PRŽIĆ, Ilija. Zaštita manjina. Beograd, 1933.
- Srednjoškolski zbornik 2. Beograd, 1920. (Средњошколски зборник 2. Београд, 1920).
- Srednjoškolski zbornik 3/priredio Milan K. Petković. Beograd, 1923. (Средњошколски зборник 3/приредио Милан К. Петковић. Београд, 1923).
- ŠIMUNOVIĆ-BEŠLIN, Biljana. Prosvetna politika u Dunavskoj banovini (1929 – 1941). Novi Sad, 2007. (ШИМУНОВИЋ-БЕШЛИН, Биљана: Просветна политика у Дунавској бановини: (1929 – 1941). Нови Сад, 2007).
- VEREŠ, Adam. Slovenská evanjelická kresťanská cirkev augšburského vyznania v Kráľ. Juhoslovanskom v slove a obrazoch. Petrovec, 1930.
- ŽUTIĆ, Nikola. Sokoli. Ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929 – 1941, Beograd, 1991.

Štúdie a články v časopisoch a zborníkoch, kapitoly v kolektívnych monografiách:

- EDEDY, Ján. Prítomný stav slovenského ľudového školstva v Juhoslávii. In *Náš Život*, 1939, roč. 7, č. 1.
- GLIGORIJEVIĆ, Branislav. Jugoslovensko-rumunska konvencija o uredjenju manjinskih škola Rumuna u Banatu 1933. godine. In *Zbornik Matice srpske za istoriju*, 7/1973. Novi Sad, 1973. (ГЛИГОРИЈЕВИЋ, Бранислав: Југословенско-румунска конвенција о уређењу мањинских школа Румуна у Банату 1933. године. In *Зборник Матице српске за историју*, 7/1973. Нови Сад, 1973).
- GLIGORIJEVIĆ, Branislav. O nastavi na jezicima narodnosti u Vojvodini 1919 – 1929. In *Zbornik za istoriju Matice srpske*, 5/1972. Novi Sad, 1972. (ГЛИГОРИЈЕВИЋ, Бранислав: О настави на језицима народности у Војводини 1919 – 1929. In *Зборник за историју Матице српске*, 5/1972. Нови Сад, 1972).
- JUDIN, Ljubomirka. O radu Narodne uprave za Banat, Vačku i Baranju 1918 – 1919. In *Zbornik za Društvene nauke Matice srpske*, br. 51/1968. Novi Sad, 1968. (ЈУДИН, Љубомирка: О раду Народне управеза Банат, Бачку и Барању 1918 – 1919. In *Зборник за друштвене науке Матице српске*, бр. 51/1968. Нови Сад, 1968).
- LENARD, Leopold. Narodne manjine u SHN. In *Jubilarni zbornik Života i rada SCHS 1918 – 1928*. Beograd, 1928.
- NIKIĆ, Fedor. Privatne osnovne škole i nacionalne manjine. In *Letopis Matice srpske*, knj. 319, sv. 1/1929. Novi Sad, 1929. (НИКИЋ, Федор: Приватне основне школе и националне мањине. In *Летопис Матице српске*, књ. 319, св. 1/1929. Нови Сад, 1929).

- NIKIĆ, Fedor. Revizija naše politike u Vojvodini – povodom desotogodišnjice Oslobođenja i ujedinjenja. In *Letopis Matice srpske*, knj. 319, sv. 2/1929. Novi Sad, 1929. (НИКИЋ. Федор: Ревизија наше политике у Војводини – поводом десетогодишњице Ослобођења и уједињења. In *Летопис Матице српске*, књ. 319, св. 2/1929. Нови Сад, 1929).
- NIKIĆ, Fedor. Manjinske i privatne škole i naša prosvetna politika. In *Letopis Matice srpske*, knj. 320, sv. 3/1929, Novi Sad, 1929. (НИКИЋ, Федор: Мањинске и приватне школе и наша просветна политика. In *Летопис Матице српске*, књ. 320, св. 3/1929. Нови Сад, 1929).
- SIRACKI, Andrej. Osvrt na prošlost i sadašnje kulturno stanje Slovaka u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji. In *Letopis Matice srpske*, knj. 362, sv. 5-6/1948. Novi Sad, 1948. (СИРАЦКИ, Андреј: Осврт на прошлост и садашње стање Словака у Федеративној Народној Републици Југославији. In *Летопис матице српске*, књ. 362, св. 5-6/1948. Нови Сад: 1948).

Legislativa:

- Komentar Zakona o narodnim školama: od 5. decembra 1929. godine, sa izmenama i dopunama od 7. jula 1930. godine od B. Todorovića a A. Bogosavljevića. Beograd, 1934.
- Memorandum sur l'enseignement primaire da la minorité hongroise et la nouvelle loi du 5 décembre 1929 sur l'enseignement primaire en Yougoslavie. Budapest, 1930.
- Načelo o jedinstvenom uređenju osnovnih i učiteljskih škola. Nacrt Zakona o narodnim školama u Kraljevini SHS, Ministarstvo prosvete, 1919. (Начело о јединственом уређењу основних и учитељских школа. Нацрт Закона о народним школама у Краљевини СХС, Министарство просвете, 1919).
- Projekt Zakona o osnovnim školama. Beograd, 1925. (Пројект Закона о основним школама. Београд, 1925).
- Zakon o narodnim školama u Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca. В. м.: б. и., 1919. (Закон о народним школама у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца, В. м.: б. и., 1919).
- Zakon o narodnim školama. Beograd, 1929. (Закон о народним школама. Београд, 1929).
- Zbornik zakona, naredaba i važnijih raspisa Odeljenja za osnovnu nastavu Ministarstva prosvete Kraljevine SHS u 1918/19 i 1919/20. školskoj godini, Knj. 1. Beograd, 1921. (Зборник закона, наредаба и важнијих расписа Одељења за наставу Министарства просвете Краљевине СХС у 1918/19 и 1919/20. школској години, Књ. 1. Београд, 1921).

Nepublikované práce:

- RADAŠIN, Vladimir. *Školska uprava u Banatu, Bačkoj i Baranji od 1918. do 1929. godine: doktorska disertacija*. Novi Sad, 1986.
- REHÁK, László. *Manjine u Jugoslaviji: pravno-politička studija: doktorska disertacija*. Novi Sad, 1965.

Počet slov: 10 559

Počet znakov (vrátane medzier): 73 553